

PÕLLUMAJANDUSLIK ÜHISTEGEVUS EESTIS

J. Kuum

Meie ühistegevuse areng on tihedas seoses põllumajandusega. Ühistegevuse põhimõtteid ja ühistute asutamise vajadust hakkasid Eestis juba 19. sajandil selgitama J. V. Jannsen, C. R. Jakobson jt. Ühistute asutamist õhutasid meil eelkõige põllumeeste seltsid, millega innukalt tegelesid C. R. Jakobson, J. V. Jannsen, A. Eisenschmidt, J. Raamot, J. Tõnisson, J. Hünerson, P. Köpp jt.

Esimestes Eesti põllumeesteseltsides (Tartu 1870, Pärnu 1870, Viljandi 1871, Võru 1871) selgitati algusest peale ühistegevuse positiivseid eesmärke põllumajanduse arendamisel. Esimene kavakindel ühistegevuse programm esitati, arutati läbi ja kinnitati Tartus peetud põllumeesteseltside kongressil juunis 1899. Selles öeldakse, et väikepõllumehe (talupoja) majandusliku edu tähtsamaks eelduseks on ühistegevus.

Teadlik ja kavakindel ühistegevusliikumine algas Eestis aga sajandivahetusel; selle innustajaks said Taani, Saksamaa, Soome jt. riigid, kelle tegevus andis meile eeskju.

Ka C. R. Jakobson alustas tegeliku ühistegevusega põllumeesteseltsides, kus tehti ühisoste ning müüdi ühiselt talusaadusi. Nii tellis Pärnu Eesti Põllumeeste Selts 1873. a. oma liikmetele välismaalt põllutööriistu ja seemneid ning laskis seltsi liikmetele valmistada võimasinaid. Viljandi Eesti Põllumeeste Selts oli esimene, kes püüdis turustada linu otse välismaale jne. Suuremate põllumeesteseltside juurde tekkisid kaubandusosakonnad, millest hiljem kujunesid iseseisvad majandusühingud (Viljandi 1906, Tartu 1908, Pilistvere 1910, Pärnu 1911 jt.). Eesti Tarvitajateühisuste Keskühisuse (ETK) liikmeks oli 1938. a. ligi 200 ühistut, kuhu kuulus väga suur arv põllumehi.

Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi aktiivsel osalusel asutati 1902. a. esimene Eesti krediidiühing – Tartu Eesti Laenu- ja Hoiuühisus. Mõne aasta järel (1905) rõhutati Tartus peetud põllumeeste kongressil taas, et väikemaapidajad peavad abi leidma ühistegevusest, milleks tuleb asutada rehepeksu-, piima- ja põllutööriistade ühistuid. Märkimisväärne on, et dr. A. Eisenschmidt hakkas 1910. a. Tartus *Põllutöölehe* kõrval välja andma ka *Ühistegevuslehte*.

Põhja-Liivimaa Põllumeeste Keskseksi ja Ühistegevuse Nõuandebüroo poolt kutsuti 1915. a. kokku Ühistegevuspäev, kus otsustati ümber korraldada ühistute revideerimise süsteem. Sõja tõttu ei saanud seda aga rakendada, kuid 1926. a. tehti ühistutele kohustuslikuks välisrevisjon. Põllumajanduslike ühistute paremaks korraldamiseks ja nendes välisrevisjoni läbiviimiseks asutati 1926. a. Põllumajanduslike Ühistute Revisjoniliit (esim. J. Hünerson), millest hiljem sai Põllumajandusliku Ühistegevuse Keskliit. Revisjoniliit viis märgatavalt edasi põllumajanduslikku ühistegevust, sest selles töötas rohkesti kõrgharidusega revidente. Revisjoniliit andis välja ühistegevuse ajakirja *Ühisjõud* (toimet. E. Just), viis läbi hulgaliselt ühistegevuse kursusi ja loenguid ning asutas Tartus Ühistegevuse Instituudi, mis jäi ka tema ülal pidada.

1936. a. alustas tegevust Ühistegevuskoda, mille ülesandeks oli kogu Eestis ühistegevuse korraldamine ja arendamine, selle huvide kaitse ja järelevalve ning välisrevisjonide läbiviimine.

Ühistute osatähtsus Eesti rahvamajanduses, eriti põllumajanduses, oli tähelepanavalt suur. **Krediidiühistutena** oli Eestis 1940. a. algul 2 keskpanka, 174 ühispanka ja 42 laenu-hoiukassat, kokku 87 762 liikmega, kellest peamise osa – 59 % moodustasid põllumehed. **Kaubandusühistuid** oli 1939. a. lõpus 204, kokku 622 kaupluse ja 55 919 liikmega, kellest enamik – 61,8 % – olid põllumehed. Ka **kindlustusühistud**, mis tegelesid tule-, koduloomade-, murdvarguse-, rahe- jm. kindlustusega, tegutsesid peamiselt põllumeeste huvides. **Tööstusühistute** hulka kuulusid piimaühistud, tapamajad, kartuli- ja muud ühistud, mis oma keskustega moodustasid omaaegse Eesti põllumajanduse alusmüüri. **Ühiskasutuse ja mitmesuguste muude ühistutena** tegutsesid masinaühistud, turbaühistud, Eesti Seemnevilja Ühisus jt. Esimese registreeritud masinaühistuna asutati meil 1899. a. Tartumaal Kudina vallas Kõrenduse küla masinaühistu. 1939. a. oli Eestis 786 masinaühistut. Turbaühistuid oli 849.

Põllumajandusliku ühistegevuse suur entusiast ja õpetaja Artur Ekbaum ütles, et ühistegevusliikumises nägi meie rahvas selgelt seda uuendavat jõudu, mis oli võimeline tõstma ja parandama

rahva laiade hulkade mitte ainult majanduslikku olukorda ja kättesaadavaks tegema soodsa tehnika hüvesid, vaid samuti ka nende sotsiaalset, vaimset ja kõlbelist tasapinda.

Põllumehele ei tähendanud ühistegevus eesmärki omaette, vaid abinõu ja väljakujunenud kindlatele põhimõtetele tuginevat ühistegeelise koostöö vormi, mis aitas muuta oma isiklikku eramajapidamist, s.o. talu tasuvamaks. On tõde, et ühenduses on jõud!

Nõukogude Eestis hävitati bolševistliku riigikorra poolt ühistegevus ja likvideeriti ühistud. Sundkollektiviseerimise tulemusel tehti kolhoosid, millel polnud eespool toodud ühistutega mingit sarnasust. Nüüd on nimeliselt küll kolhoosid likvideeritud, paljudel juhtudel tehti seda tööd ebaausalt, mõnel pool toimus ainult sildi vahetus. Endist kolhoosi või selle osakonda nimetatakse nüüd tihti ka põllumajanduslikuks ühistuks, kuid tegelikult on need enamasti ainult libaühistud, millel pole Eesti varasemate ühistutega ühiseid põhimõtteid. Kuid libaühistute kõrval tegutseb praegu maal ka tõelisi ühistuid, mille tegevuses rakendatakse ühistu kõiki reegleid.

Eesti põllumajanduses, pärast kolhooside ja sovhooside likvideerimist, peaks põhisuunaks kujunema **talumajandus**. Talu on olnud Eesti külaelu, põllumajanduse ja kogu rahvusliku liikumise alus. Talu on põllumehe perele kodu, kus peremees paneb maksma oma õigused ja tunded. Talu omapära seisneb selles, et siin on töö- ja elukorraldus kaasaegselt ühendatud. **Talumajandus pole aga ilma ühistegevuseta üldse mõeldav**, sest tänu põllumajanduslikele **ühistutele** saab paljusid küsimusi ratsionaalselt lahendada. Seepärast, just eriti praegusel ajajärgul, on maal ühistegevus talupidamise aluseks. Talupidaja üksikisikuna tavaliselt ei saa teha kulutusi traktori, kombaini, veoauto jm. ostmiseks ja see sageli polegi majanduslikult otstarbekas. Teistega koos, ühistegeelikel alustel, osutub see aga võimalikuks. Siin aitab talupidajat kohapeal ellukutsutud maaharimisühistu, taimekaitseühistu, koristusühistu (viljapeksuühistu), karjakontrollühistu, aretusühistu, piimaühistu, turustusühistu jne. Ühiselt on vajalikke seadmeid ja masinaid kergem muretseda, ka riiklikku toetust taotleda jm., mis talupidajal üksikult tehes osutub raskeks või paljudel juhtudel isegi võimatuks.

Meil on praegu erinevaid ühistöö vorme, alates traktori või kombaini mitme peale ostmisest kuni suurte kaubanduskettideni. Sellises ahelas saab põllumajandustootja tootmisele veel lisa toote töötlemise ja müügi tulust. Tootmise poolest on Eestis põllumajandusreformi käigus aga tekkinud palju ebaühistuid, kus on tähtis olnud saamahimu ja eeliste ärakasutamine varade jagamisel. Sellest tulenevalt on ka ühistutevaheline koostöö kujunenud soovitusel nõrgemaks ning üksikute saamahimust soovitatakse müüa ühistuid (libaühistuid) rahamaailmale maha, unustades seejuures tegeliku tootja. Ühistuline koostöö on elulaad, mis tagab tema liikmete osasaamise koos teenitud hüvest ja need hüved ei koonu üksikute kätte, vaid tegelikult soodustab see maal talupidajate näol tugeva keskklassi tekkimist.

Arvan, et praegu on vajalik anda koolides ja vastavatel kursustel hädavajalikku õpetust tõelise ühistu asutamise ja selle ausa tegevuse kohta.

Agricultural Cooperation in Estonia

J. Kuum

Summary

This paper gives a historical survey of the foundation of the first agricultural cooperations in Estonia. These were founded by the farmers' societies. In the case of greater societies the commercial sections were established, which later separated from the societies and formed independent cooperations. The first of them was founded in 1902. In the 1930ies the role of cooperations in Estonian economy was considerable. Thus, in 1939 there were 786 machine cooperations, 849 peat cooperations, 204 commercial cooperations, 2 central and 171 cooperative banks in Estonia.